

İnsanların Düşünce Farklılıkları Göstermesi Rahmettir (*ihtilâfu ümmetî rahmetun*)*

Ziya Paşa**

“İhtilâfu ümmetî rahmetun” hadis-i şerifindeki *ihtilâf*, gerçek ve doğru olan işleri açıklamak için araştırma, ilmî tartışmalar (münazara) yapmak anlamındadır. Zira her araştırmanın doğruluğu ve tutarlılığı, ihtilâf, yani fikrî farklılıklar ortaya koymak ve bunları tartışmak ile ortaya konulur.

* Günümüz Türkçesine aktarılan bu metnin Osmanlıca özgün nüshası için, Ebu Ziya Tefvik’in “hicrî 9. asırdan zamanına kadar en meşhur ediplerinin eserlerinden seçmeler ve yazarları hakkındaki edebî değerlendirmelerden oluşan *Numune-i Edebiyat-ı Osmaniyye* isimli antoloji mahiyetindeki eserinin İstanbul, 1329/1330-1912/1913 tarihli altıncı baskısının 272-276 sayfalarına bakılabilir. Sadeleştirmede, Ferit Develioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1999, ayet meallerinde ise, M. Esed, *Kur’an Mesajı, meal-tefsir*, İşaret yay., isimli eserler kullanılmıştır. Metindeki ayet ve şiirleri orijinal haliyle verilmiş, dipnotta açıklama ve kaynaklar tarafımızdan yapılmıştır.

Müellif Ebuzziya Tefvik (1848-1913) edebiyat ve düşünce tarihimiz açısından önemli bir kişi olup *Matbaa-i Ebuzziya*’yı kurarak, önemli eserler yayınlamıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Tefvik, 17 yaşında Namık Kemal ve Şinasi ile dostluğa başlar ve edebiyat/düşünce çevresine girer. *Hadika ve İbret* gazetelerinde başyazarlık yapan Tefvik, *Sıraç* isimli günlük bir gazete de çıkarmıştır (1873). *Tasvir-i Efkar* gazetesinde *Yeni Osmanlıların Se-*

beb-i Zuhuru adıyla başladığı ve *Yeni Osmanlıların Tarihi* adıyla devam ettiği ve gazetenin 31/5/1909 tarihli sayısında başlayıp üç yüzü aşan tefrika ile siyasi düşünce tarihine büyük bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca Kemal Bey’in *Tercüme-i Hali* (1908) *Şinasi ile Mülakat* isimli çalışmaları da bu bağlamda önemlidir. Bkz. Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, c. 2, MEB, İstanbul, 1987, s. 970-972.

** Ebu Ziya Tefvik’in ifadesiyle, asıl adı Abdülhamid Ziyaüddin olan Ziya Paşa, şiir ve inşadaki mahareti ile zamanında, birkaç akranı gibi, dilimize gerçekten büyük hizmetler eden ve *Yeni Edebiyat* akımının kurucularından olup, *Hatıra*, *Hukuk ve Mehakım* ve *Defter-i Amal* gibi eserleri vardır.

Ziya Bey, 1241/1825 yılında İstanbul doğdu. Babası Galata gümrüğü katiplerinden Feriduddin Efendidir. Bayazid Rüşdiye’sini bitirince *Sadarat-ı Uzma Mektubi Odası*’na memur olduğu zaman 17-18 yaşlarında bir delikanlıydı (Bkz. Ebu Ziya Tefvik, *Numune-i Edebiyat-ı Osmaniyye*, s. 254 vd.).

Önemli görevler alan bir bürokrattır. Zaptiye Nezareti Müsteşarlığı, Kıbrıs Müsteşarlığı (1861), Amasya Mutasarrıflığı (1863), Bosna Bölgesi Müfettişi. 1865 yılında Meşrutiyet yanlısı olan *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*’ne üye olan Ziya Paşa, Namık Kemal ile birlikte Mustafa Fazıl Paşa’nın isteği üzere Paris’e gitti (1867). Orada Namık Kemal ile *Hürriyet Gazetesi*’ni çıkardı; bir süre sonra araları bozuldu, bunun üzerine Londra’ya giderek, gazeteyi orada çıkarmaya başladı.

1870 yılında M. Fazıl Paşa’nın hükümet ile anlaşarak desteğini çekmesi üzerine Cenevre’ye geçti; burada N.

Herhangi bir görüş ve iyi bir şekilde takip edildiği düşünülen yol, ciddi ve dikkatli bir araştırma ve tartışmadan geçmezse; yani ilgili olduğu hususta iyi ve kötü yönleri üzerine muhtelif görüşler ortaya konulduktan sonra doğruya en yakın olan bakış açısı kabul edilmezse, çoğunlukla yanlış olan sonuçlar çıkar. Çünkü “*ve fevka külli zi ilmin alîm*” şeklindeki doğru söz¹ gereğince, her bilenin üzerinde başka bir bilici daha bulunur ki, örnekinin ilmi, onun ilmini kapsayamaz

Meselâ, filozof Eflatun (Platon), felsefe ilminde çok maharetlidir, ama bağ ve bahçe işlerinde uzman bir bahçıvana göre cahil kalır. Eğer Eflatun, “bahçe işlerinde ben, bahçıvandan daha iyi bilirim” derse hata eder. Kendisinin bu konudaki eksikliğini itiraf etmeyerek, bahçeyi kendi bildiği gibi düzenler

Kemal, Ali Suavi, Ağâh Efendi ile Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin yönetiminde görev aldı.

1871 yılında İstanbul'a döndü. Namık Kemal ile birlikte Abdülhamid görevlendirmesi ile *Kanuni Esasi Encümeninde* görev aldı. Meşrutiyete gönülden inanan biri olması nedeniyle “*İnsanlar hür doğarlar ve bu haklarını ancak kendi istekleri ile bir temsilci meclise devrederler. Dört beş yüz kişilik bir meclisin, dört beş kişiden daha doğru bir karar vereceği kesindir. Meşrutiyet idaresinin yanısıra bir de adalet ilkesi çok önemlidir. Çünkü kanunlar eşit bir şekilde herkese uygulanmazsa, toplum yıkılır.*” şeklindeki fikirlerini bu encümente işlevsel hâle getirme imkânı buldu.

Namık Kemal ve Şinasi ile birlikte Tanzimat süreci ile başlayan Batılılaşma hareketinin etkisiyle gelişen yeni edebiyat alanında verdiği şiirlerde, hak, adalet, hürriyet ve medeniyet gibi kavramları işledi. Şiir ve manzumelerindeki *felsefî yön* belirgindir. *Terkib-i Bend, Terc-i Bend, Zafermâme* bunlara örnek olarak verilebilir.

Daha sonra Abdülhamid tarafından diğer hürriyetçiler gibi İstanbul'dan uzaklaştırılan Ziya Paşa, Suriye, Konya ve Adana valilikleri yaptı. 1880 yılında vefat eden Ziya Paşa'nın Roussau'dan *Emil*, Viardo'dan *Endülüis Taribi*, Choruel ile Lavallee'den *Engizisyon Taribi* isimli tercümeleleri vardır. Bkz. Ahmed Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1968, v.2, s. 584 vd.; *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Anadolu yay. C.10, s. 5640-5641, *Türk Şiir Antolojisi, der.* Mehmet Çetin, Ankara, 1991, C.1, s. 26.

¹ Kur'an-ı Kerim, 12/Yusuf/76 Biz dilediğimiz kimseyi (bilgi) yüksek düzeylere çıkarırız, fakat her bilgi sahibinin üstünde her şeyi bilen (Allah) vardır.

ve ağaç bakımı yaparsa, bahçenin kısa zaman içinde harab olacağından şüphe yoktur.

“Ayn-i insaf gibi arife mizan olmaz
Kişi noksanını bilmek gibi, irfan olmaz.”²

Güvenilir ve bilgili biriyle yapılan istişarede, incelenen meselenin her türlü mahzurları ince ve dikkatli bir elemenden geçirilir, şüpheli bir husus kalmaz. Bu nedenle, uygulamaya konulduktan sonra bir kötülük ve yanlışlık dahi ortaya çıksa, bunun sorumluluğu sadece o görüşü ortaya atana ait olmaz.

“Ekrin bi re'yike re'ye'l-gayre ve's-teşir
Ferre'yu la yahfa ala isneyni
el-Mer'u miratun yera vechehu
Ve yera kafahu bi cem'ı mirateyni”³

Bu beyit, insanların hikmetli sözleri ve düşünce farklılıklarını öğrenmelerinin gereğini vurgulamaktadır. O kadar ki, Hz. Peygamber, ilmin merkezi iken “*ve şavirhum*”⁴ ayeti ile toplumu ilgilendiren her konuda onlarla müşavere etmekle/danışmakla görevlendirildi. İstişarelerde peygamberimizin seçkin arkadaşlarından⁵ herkes zihnine gelen her fikri ve takip edilmesini uygun gördüğü yöntemi söylüyorlardı. Birçok defa, Hz. Peygamber sahabenin görüşüne uydu. Seçkin ve güzeli-

² Bu beyit Şair Talib'indir. Ziya Paşa'nın, 17. yy. şairlerinden olan Talib (ö. 1707)'den verdiği bu mısraları Nihat Sami Banarlı şu şekilde veriyor. *Çeşm-i insaf gibi kamile mizan olmaz/ Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz./ Eyleren her ne kadar tutıye talim-i lisan/Sözü insan olur amma özü insan olmaz.* Kütahya ve Erzurum kadılıklarında bulunan ve aynı zamanda bir musiki sanatkarı olan Şair Talib'in küçük hacimli *Dîvan*'ı henüz basılmamıştır. Bkz. Banarlı, *a.g.e.*, C.2., s. 977.

³ Birkaç gramer hatası ile birlikte düşündüğümüz zaman muhtemel anlamı şudur: Kendi görüşünü başkasının bakış açılarıyla/görüşleriyle mukayese yap ve istişare et/ Bir (doğru) görüş, iki kişi arasında kapalı kalmaz (Mutlaka biri doğruyu bulur). Kişi, kendi yüzünü gördüğü bir aynadır./ İki aynayı bir araya getiren kafasını görür (Kişi bir ayna ile yüzünü, iki ayna ile ensesini de görür, yani bir görüş ile yetinen kişinin aynaya bakması gibidir, sadece kendini görür, ama görüşünü başka görüşle mukayese eden kişi, karşı görüşleri de bilir ve bu tıpkı kişinin kendi ensesini görmesi gibidir.).

⁴ Kur'an-ı Kerim, 3/Al-i İmran/159.

⁵ Ashab-ı kiram.

de dört halifeden sonra ve onların yöntemlerine uyan bütün yöneticiler (melikler/krallar, sultanlar) meşveret usulünü kabul etmişlerdir.

Bu hikmetli yöntem, şimdi, yalnız İslâm dinine mahsus olmayıp ondan önce de vardı ve uygulanıyordu. Hatta Roma'da Devlet-i Cumhuriyet hüküm sürdüğü asırlarda, her ne zaman bir meselede (Senato) üyelerinin tamamı herhangi bir ihtilaf olmaksızın ittifak etmişler, halkın güvenliğine zarar gelirdi. Bunun üzerine üyelerin değişmesi gerektiği söylentileri meydanlarda dolaşmaya başladılar. Meclis üyeleri muhtelif partilere (firkalara) dağılarak, araştırma ve müzakereler yaptıkları her zaman, mecliste verilen kararların doğruluğundan kimsenin şüphesi kalmazdı.

Bugün gelişmiş Avrupa devletlerinde dahi danışma/müşavere yöntemi ile birlikte insanların farklı düşüncelere sahip olması ve bunları tartışması (ihtilâf ve münazara) ilkelere itibar edilir. Bu nedenle Millet Meclisi üyeliğine alınacak vekillerin bir kısmını Hükümet, kendi fikirlerini ve yöntemlerini kabul edenlerden seçerken, diğer kısmını da kendine muhalif fikirlere sahip olduğunu bildiği kişilerden seçilmesini hususunda halka yardım ederdi.

Bunun için parlamento gündemine gelen her mesele, birbirlerine zıt fikirlere sahip iki parti (firka) arasında araştırma ve müzakere konusu olmaktadır. Muhalifler istedikleri kadar itiraz etmekte ve taraftarı oldukları fikrin propagandasını yapmaktadırlar; güçleri yettiği kadar cevap vererek ve karşısındakini cevap veremeyecek hâle getirerek ikna etmeye uğraşabilirlerdi. Nihayet iki taraftan hangisinin görüşü, genel kabul görürse, o tercih edilirdi. Üstelik muhalifler yaptıkları itirazlar ve fikir farklılıklarından (ihtilâf) dolayı asla ayıplanmaz ve cezalandırılmazlardı.

Eşitliği koruyan ve ona değer veren bir hükümet, icraatlarını ve eylemlerini bir gün

bunlardan mesul olacağım düşüncesine uygun olarak yapar; muhalefetten ve itirazlardan niçin korksun? Muhalefetin ortaya çıkan sorunların özüne dair bilgisizliklerinden dolayı yapacakları itirazların cevapları ise hazır olacaktır. Ortaya koydukları icraatlar ile millet ve ülke için yapılan hayırlı hizmetlerinin iç yüzünü anlatmak ve bu vesile ile hükümetin sadakat ve liyakatını halkın bakış açısına sunmaktan daha güzel bir sebep olamaz. Bunun gibi hükümetlerin itiraz ve muhalefetten korkmak şöyle dursun, bilâkis, onlara teşekkür etmeleri gerekir.

İmdi, bu ilke her millette ve her asırda hareket noktası ve düstur olduğu, özellikle de yüce İslâm dininin hükmüne açık ve net bir âyet ile bunu yapmakla emrolduğumuz halde, niçin bizim devletimizde buna itibar edilmez? Ve farklı fikirlere sahip olanların imhasına bu kadar çaba gösterilmesinin nedeni nedir?

Varsayalım ki, muhalif fikirler ortaya koyanlar, görüşlerinde isabet etmemiş olsunlar ve onların ıslaha vesile olarak düşündükleri hususlar, tam tersine uygulanması imkânsız ve zararlı noktalardan oluşsun, bunları inandırıcı deliller ortaya koyarak ikna edip susturmak yerine, niçin sadece şahsiyetlerine husumet beslenir, meselenin özü bırakılıp, kişisel hususlar ile uğraşılır? Kendi abdestinden şüphesi olmayan, muhaliflerinden niçin korksun? Muhalifinin kişiliğine düşmanlık göstereceğine, onun fikirlerini cevaplayarak, kendi görüşünü ispat ederek susturmaya çalışmalıdır. Bunu yapacağına, kendisine itiraz edenin vücudunu ortadan kaldırma sevdasında bulunursa, yarasından gocunduğunu ilân etmiş olur.

Yeni Osmanlılar, ortaya çıktıkları ilk zamanlarından bu ana kadar, gerek İstanbul'da iken, söz ve eylemleri ile yaptıkları itirazlar ve muhalefet, gerekse Avrupa'ya hicretlerinden (göç etmelerinden) sonra, çıkardıkları gazeteler ile ortaya koydukları farklı düşün-

celer özetle bile bilinse, bütün Bâb-ı Âli'nin; yani Bâb-ı Âli (Osmanlı Hükümeti)'de başkalarının görüşlerine dikkat etmeden ve keyfi iş gören, ama önemli görevlerde bulunanlar (Vezirler/Bakanlar) serkeşçe görüşleriyle icraat alanına koydukları çareler ve teşebbüslerde görülmüş olan hatalara düşmez; böylece de devlet ve milletin bu keyfi yönetim yüzünden içine düştüğü tehlikeli ve yok edici durumdan kurtulmak mümkün olurdu; zira ortaya konulan farklı bakış açıları, yapılmak istenen ıslahatla ilgili olan hususları içeriyor-

du. Hatta bu fikirler, Bâb-ı Âli'nin resmî yasaclarına ve bütün yaptıklarının tersine olarak yayın araçları (gazete ve kitaplar) vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin her tarafına öyle yayıldı ve halkın zihninde o kadar güzel anlaş ve kabul gördü ki, (Yeni Osmanlılar tarafından) önerilen ıslahatların bir kısmını, Bâb-ı Âli dahi, eksik de olsa, yürürlüğü koymaya mecbur oldu.

Notlar ve Sadeleştirme: Mevlüt Uyanık

Demokrasi Okulu Açılıyor!

Liberal Düşünce Topluluğu
geleceğin siyasetçilerini, geleceğin sivil toplum (kuruluşu) önderlerini,
geleceğin liderlerini yetiştiriyor...

Demokrasinin temel değer ve kurumlarını,
demokratik bir sistemin yönetim usullerini öğrenmek;
müzakere, ikna ve farklı seviyelerde uzlaşma kabiliyetinizi geliştirmek; takım çalışmasının gereklerini
bilerek
demokratik yollardan hedefinize ulaşmak istiyorsanız işte Demokrasi Okulu size "bir demokrasi
felsefesi" sunuyor.

Zengin teorik bilgi kaynağı:

Demokrasi Tarihi, Demokratik Rejimler, Demokratik Liderler,
Yerel Yönetim, Bürokrasi, Uluslararası İlişkiler

Pratik bilgi ve uygulama fırsatları:

Parti ve Sivil Toplum Kuruluşu Yönetimi,
Program ve Tüzük Hazırlığı, Parti İçi Eğitim,
Halkla İlişkiler, Medya ve STKlar ile Temas,
Seçmenlere Hitap, Muhalefet ve İktidarda Olmak

Dersler - Projeler - Ziyaretler

Demokrasi Okulu Tercihlerinize Yön Verecek
Öğrenci sayısı sınırlı tutulacaktır.

Ayrıntılı bilgi ve başvuru:

Liberal Düşünce Topluluğu
GMK Bulvarı No: 108 / 17 Maltepe 06570 Ankara
www.liberal-dt.org.tr
Tel: + 312 2308703 /+ 312 2316069 Faks: + 312 2308003
info@liberal-dt.org.tr